

are: imperfection of the applicable legislation and regulatory and legal support of the active functioning of the industry, including the rights of investors; no state mechanism to stimulate the innovation activities of enterprises of the real sector of the economy. Exactly these aspects require priority attention to the subjects of the regulatory impact on the competitiveness of the Ukrainian economy.

Key words: *innovations, science, enterprises, industry, the real economy, the structure of the economy.*

Стаття надійшла 16 грудня 2015 р.

УДК 351.863:364.005.934

**З. Б. Живко,
О. З. Сліпа, А. І. Вольних**

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ КАДРОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Досліджено особливості соціально-економічної безпеки держави та конкретного підприємства з позиції цілого та елементарної частини. Акцентовано на налагодженій та ефективній взаємодії всіх складових соціально-економічної безпеки (СЕБ) держави через призму забезпечення СЕБ підприємства, що залежать від кадрового потенціалу, який впливає на всі аспекти їх життєдіяльності. Запропоновано алгоритм оцінювання СЕБ підприємства.

Ключові слова: *соціально-економічна безпека держави, соціально-економічна безпека підприємства, захист персоналу, соціальний захист, кадрова безпека.*

Постановка проблеми. Напружена соціально-економічна ситуація в світі та Україні зокрема, спричинена економічними кризами, ворожою інтервенцією та негативними міграційними процесами, вплинула на стан соціальної безпеки нашої держави. Невпевненість у завтрашньому дні, відсутність соціальних гарантій, низький рівень заробітної плати, незахищеність населення призводить до стрімкого розвитку загроз соціально-економічній безпеці держави та її складових: соціальної, економічної та кадрової безпеки підприємства. Ця проблема актуальна на різних рівнях економіки.

Кожен працівник будь-якої сфери діяльності бачить про свій добробут, здоров'я, фінансове забезпечення своєї родини, кар'єрне зростання, можливість відпочинку, отримання відповідної посади і оплати за свою працю та майбутнє пенсійно-страхове забезпечення.

Налагоджена та ефективна взаємодія всіх цих складових є запорукою розвитку підприємства, що залежить від кадрового потенціалу, який впливає на всі аспекти його життєдіяльності, а також пов'язаний із його економічною безпекою. Тобто від злагодженої діяльності персоналу, його економічного забезпечення та соціального захисту залежить результат діяльності підприємства, а кадрова безпека як складова соціально-економічної безпеки держави є однією з важливих і провідних складових у системі національної безпеки України і потребує постійного вивчення, впровадження інноваційних підходів та удосконалення.

Стан дослідження. У сучасних умовах відбувається трансформація економічної безпеки держави в соціально-економічну на макrorівні та економічної безпеки підприємства – в соціально-економічну. Вона зумовлена посиленням впливу людського чинника як у державі, так і в зовнішньому та внутрішньому середовищах підприємства. Дослідження теоретичних і практичних аспектів основних елементів системи забезпечення економічної, соціальної та кадрової безпеки підприємства відображені у працях таких учених, як Б. Андрушків, О. Барановський, О. Грунін, Л. Донець, М. Живко, А. Іванов, М. Камлик, А. Кириєнко, Г. Козаченко, О. Ляшенко, І. Мігус, А. Пономаренко, Л. Томаневич, В. Франчук, Н. Швець, Н. Штамбург та інші.

Однак, як зазначає В. Базилюк, практика трансформаційних перетворень багатьох країн демонструє невідповідність внутрішніх і глобальних тенденцій соціально-економічного розвитку, неготовність перехідних економік до гармонійної інтеграції у глобальний економічний простір, загострення суперечностей між глобальною природою новітніх економічних процесів та їх інституційним забезпеченням у межах національних господарських утворень [1, с. 8]. За цих умов актуалізується проблема самовизначення національної економіки у глобальному середовищі, пошуку ефективних механізмів ухвалення в світову економіку з метою захисту національних інтересів, максимального використання безпрецедентних можливостей та уникнення інституційних ризиків нового етапу розвитку суспільства [1, с. 8], а відтак пошуку ефективних механізмів забезпечення соціально-економічної безпеки держави, враховуючи кожен соціально-економічну систему на будь-якому ієрархічному рівні.

Мета статті – дослідити взаємозв'язок і взаємозалежність кадрової безпеки підприємства та соціально-економічної безпеки держави в системі національної безпеки України загалом й економічної безпеки держави зокрема.

Виклад основних положень. Загальноприйнятним є трактування соціально-економічної безпеки як універсальної категорії, що

відображає захищеність суб'єктів соціально-економічних відносин на всіх рівнях: від держави – до кожного її громадянина.

Соціально-економічну безпеку підприємства розуміють як системну захищеність його діяльності від негативних впливів внутрішнього і зовнішнього середовища та його здатність протидіяти загрозам. Суть поняття «соціально-економічна безпека» містить систему заходів, що забезпечують конкурентоспроможність, економічний розвиток підприємства, сприяють захищеності персоналу та підвищенню рівня соціального добробуту працівників.

Суспільне багатство держави створює основу для формування системи соціально-економічної безпеки держави на макрорівні, як підсистеми національної безпеки, і на мікрорівні – як складової соціально-економічної безпеки підприємства.

Дієвість системи соціально-економічної безпеки характеризуватиметься ефективністю соціально-економічного забезпечення, економічного достатку (доходів, виплат, прибутків), соціального захисту та соціального статусу громадянина. На дієвість системи соціально-економічної безпеки впливають такі чинники: потреби населення; доходи населення; умови проживання; соціальний статус людини; суспільна, державна, кооперативна та приватна власність на основні і засоби виробництва; наявність робочих місць; рівень зайнятості працездатного населення, рівень трудової міграції тощо.

Зазначені чинники постійно змінюються, внаслідок чого змінюється сама соціально-економічна структура держави і суспільства, а відповідно галузі та підприємства, назрівають соціально-економічні конфлікти, виникають економічні кризи та провокуються соціальні вибухи. Зокрема, В. Бульба зазначав, що відсутність сприятливих умов для розвитку ринкової економіки, загрози економічній безпеці держави супроводжуються зниженням купівельної спроможності населення, низьким рівнем оплати праці, поширенням безробіття, а відтак бідністю населення, розвитком алкоголізму, наркоманії тощо [2, с. 381–388]. Як результат, головний комплекс проблем і основні причини поточного зубожіння багатьох підприємств характеризуються соціально-економічними аспектами: неконкурентоспроможністю продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках; недоступністю інвестиційних ресурсів; наявністю митних і валютних бар'єрів; низькою мотивацією персоналу; соціальною незахищеністю працівників тощо.

Світова практика доводить, що соціально-економічна безпека залежить від обсягів тіньової економіки країни, яка є своєрідним індикатором дієздатності держави: чим слабша держава, тим більші масштаби тінізації. Обсяги тіньового сектора в економічно розвинутих

країнах світу тримаються на рівні, що не має суттєвого впливу на соціально-економічні процеси у суспільстві (5–12% ВВП). Якщо розміри тіньового сектора у 30% ВВП, настає критична межа, перевищення якої свідчить про функціонування у країні відтворювальної системи тіньових економічних відносин [3, с. 328].

Всі чинники, які впливають на стан економічної безпеки держави, прийнято поділяти на зовнішні і внутрішні.

Внутрішні чинники економічної безпеки пов'язані з розвитком соціально-економічних сфер на основі використання власних ресурсів. Система внутрішніх чинників охоплює такі чинники: структурні; фінансові; правові; виробничі; ресурсні; соціально-економічні; науково-технічного розвитку; організаційно-управлінські; техногенні; використання трудових ресурсів тощо [4, с. 83]. До соціально-економічних чинників належать: оплата праці, умови праці, рівень освіти.

Складні завдання перебудови суспільства, адаптація України в умовах інтеграційних і глобалізаційних процесів, забезпечення економічного розвитку незалежної держави спричинили низку соціально-економічних перетворень в Україні, що змушує науковців, політиків, управлінців та підприємців здійснити систематизацію соціально-економічних загроз на рівні держави та підприємства, визначити рівень їх впливу на соціально-економічну безпеку, розробити стратегію економічної безпеки держави та підприємства, яка повинна містити:

- характеристику зовнішніх і внутрішніх загроз економічній безпеці держави та підприємства;
- визначення і моніторинг чинників, що зміцнюють або руйнують стійкість їх соціально-економічного становища на короткострокову і середньострокову перспективу;
- розроблення економічної політики, що охоплює механізми обліку, які впливають на стан економічної безпеки чинників;
- напрями діяльності держави та підприємства щодо реалізації стратегії [5].

На думку О. С. Користіна, економічна безпека – це стан забезпечення стійкості національної економіки, що зберігає її здатність до саморозвитку, незважаючи на несприятливі зовнішні загрози. Саме акцент на стійкості є виправданим, бо стійкість системи пов'язана з її здатністю зберігати динамічну рівновагу, успішно адаптуватися за допомогою політичних, правових та інших механізмів до умов, що змінюються, зокрема ефективно долати кризові явища [6].

Якщо розглядаємо економічну та соціальну безпеку держави і підприємства, враховуючи фактори впливу на їх розвиток і забезпечення, то слід зауважити, що організація заходів із забезпечення

безпеки є не технічною функцією, а системним процесом, який охоплює всю організаційну структуру держави та підприємства.

Отже, проаналізуємо забезпечення соціально-економічної безпеки підприємства з позиції «складова і ціле», «соціально-економічна безпека (СЕБ) підприємства і СЕБ держави». У процесі формування СЕБ підприємства необхідно враховувати те, що кожне підприємство проходить декілька етапів свого існування та функціонування, зокрема: створення юридичної особи; формування та реєстрація установних документів; формування управлінського апарату; розроблення організаційної структури та її кадрове забезпечення; формування виробничої діяльності підприємства; планування та здійснення фінансово-господарської діяльності; формування облікової політики, фінансової звітності, їх аналіз та аудит; прийняття управлінських рішень; унесення коректив і поправок; контроль за діяльністю.

На кожному із зазначених етапів можуть виникати певні суперечності і конфлікти, які можуть призвести до виникнення загроз. Зокрема, погоджуємося з думкою науковців [7, с. 42–43], що 1) кожен із етапів процесу «створення-функціонування» підприємства є визначальним стосовно наступного, окрім двох останніх, які є базовим елементом зворотного зв'язку та контролю; 2) управління діяльністю на кожному з цих етапів, зазвичай, відповідає рівню керівника певного рангу; 3) результативність діяльності кожного наступного етапу значною мірою залежить від результативності попереднього етапу; 4) суперечності виникають на всіх етапах, спричиняючи виникнення загроз СЕБ підприємства різних рівнів; 5) вирішення проблеми нейтралізації чи попередження загроз безпосередньо залежить від організації діяльності на зазначених етапах; 6) установлення загроз на будь-якому з етапів більшості випадків свідчить про високу ймовірність існування подібних загроз на інших етапах. Комплекс організаційних заходів і процедур дає змогу реалізувати загальні функції системи соціально-економічної безпеки підприємства через відповідні видові функції економічної безпеки, а це: технічний захист інформації, юридичний захист, аналітично-пошукова діяльність, страхування, охорона праці, внутрішній контроль якості виробництва та послуг.

Діяльність будь-якого підприємства здійснюється в умовах варіативності протікання реальних соціально-економічних процесів. У момент прийняття рішення менеджерам невідомий достовірно результат, бо існує багато факторів, які впливатимуть на його результати, зокрема кадрова безпека. Все це – результати тієї невизначеності, яка є об'єктивною формою існування навколишнього світу. Результатом невизначеності може стати недосягнення бажаних результатів,

зміна їх змісту чи кількісного вираження, розвиток небажаних подій, настання внутрішніх чи зовнішніх загроз.

Найбільш небезпечні внутрішні загрози, що безпосередньо стосуються до операційної та кадрової складової економічної безпеки підприємства, а саме: під найбільший дестабілізуючий вплив потрапляє професійна діяльність кожного працівника та збереження комерційної таємниці. Кожне підприємство має розробляти превентивні заходи щодо правового захисту суворого дотримання норм професійної етики шляхом розроблення внутрішньофірмових стандартів; визначати інформацію, яка входить до комерційної таємниці, та розробляти її захист шляхом розроблення відповідних інструкцій; створити компенсаційні пакети для мотивування персоналу тощо. На рис. 1 запропоновано алгоритм удосконалення організації системи соціально-економічної безпеки підприємства.

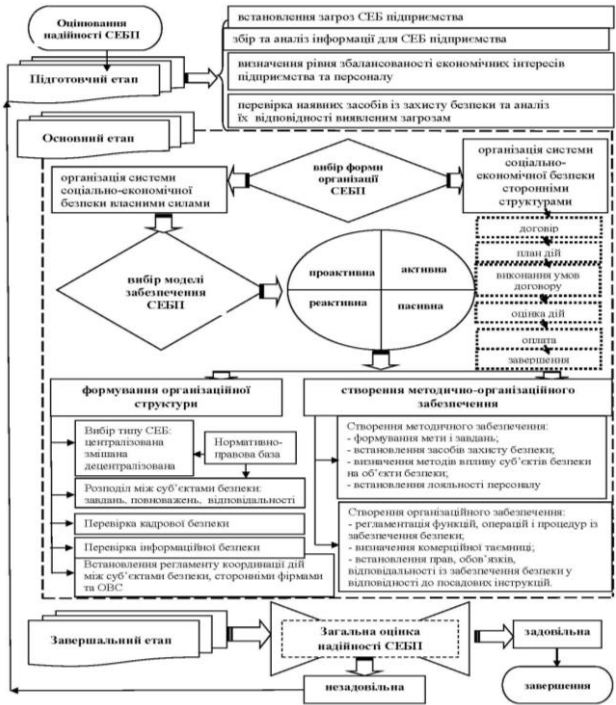

Рис. 1 Алгоритм удосконалення організації системи соціально-економічної безпеки підприємства

Наприклад, В. В. Тищенко за розгляду системи економічної безпеки підприємства виокремлює «соціально-технічну систему підприємства, котра дає змогу уникати зовнішніх загроз і протистояти внутрішнім факторам дезорганізації за допомогою наявних ресурсів, здібностей управлінського персоналу, а також організаційній структурі і менеджменту» [8].

Кадрова безпека як один із елементів економічної безпеки підприємства має розгалужену систему складових, які тісно взаємопов'язані і утворюють чітку структуру. Будь-яка структура, а особливо кадрова, має складові, до яких належить безпека життєдіяльності, політико-правова, соціально-мотиваційна, професійна та антиконфліктна безпека.

Коротко охарактеризуємо елементи соціально-економічної безпеки, які тісно пов'язані з кадровою безпекою підприємства. Безпека життєдіяльності, як невід'ємна частина кадрової безпеки, охоплює безпеку здоров'я, фізичну та силову безпеку співробітників організації:

- безпека здоров'я – передбачає створення належних і безпечних умов праці співробітників, мінімізації травматизму та професійного вигорання на підприємстві;

- фізична безпека – це комплекс заходів із недопущення зовнішніх небезпек для персоналу, пов'язаних із їх службовою та професійною діяльністю;

- силова безпека полягає у захисті фізичної особи від загроз її життю, здоров'ю та матеріальному добробуту, а також захист майна підприємства від кримінальних посягань [9, с. 492].

Політико-правова безпека охоплює податкову та юридичну безпеку:

- податкова безпека пов'язана із захистом персоналу від надмірного податкового тиску на них з боку контролюючих органів влади;

- юридична безпека полягає у всебічному правовому забезпеченні діяльності підприємства та дотриманні чинного законодавства;

Соціально-мотиваційна складова кадрової безпеки налічує такі елементи:

- кар'єрна безпека – ґрунтується на професійно-кваліфікаційному та посадовому просуванні працівників підприємства, заохоченні в підвищенні своєї кваліфікації відповідно до вимог функціональних обов'язків;

- фінансова безпека – це грошова забезпеченість персоналу, яка відповідає посадовому окладу, кваліфікації, якості виконаної роботи;

- технологічна безпека – це система аналізу та прогнозування, яка спрямована на виготовлення сучасного обладнання для робочого

місця, впровадження новітніх технологій та широке використання передового досвіду розвинутих країн;

- естетична безпека пов'язана з проведенням науково-практичних семінарів, конференцій, диспутів, дискусій, а також поліпшенням власного іміджу кожного працівника;

- адміністративно-незалежна безпека – гарантування об'єктивного оцінювання результатів виконаної роботи та виявлення потенціалу кожного працівника, нереальність призначення непідготовлених і некомпетентних кадрів, що перебувають у сімейних і родинних стосунках із власниками, засновниками, акціонерами підприємства, на керівні посади, на які заслужено претендують перспективні та досвідчені співробітники [10].

До складу професійної безпеки зараховують:

- безпеку праці – створення безпечних умов праці на підприємстві;
- інтелектуальну безпеку – система навчання для отримання високих знань, упровадження інновацій у розвиток персоналу, підвищення рівня професійних умінь і навичок, заохочення прояву ініціативи та здібностей шляхом створення ефективної системи преміювання відповідно до науково-технічного прогресу;

- інформаційна безпека – заснована на захисті персональних даних, конфіденційної інформації, здійснення ділової розвідки, інформаційно-аналітичної роботи із зовнішніми і внутрішніми суб'єктами;

- пенсійно-страхова безпека – реалізується через страхування, соціальний захист працівників, якісне медичне обслуговування.

Антиконфліктна безпека має такі складові:

- психолого-комунікаційну – передбачає створення умов безконфліктного спілкування між працівниками та керівництвом на соціальному та особистісному рівнях, товариську допомогу, вимогливість до себе та інших в інтересах виробництва, сприяння позитивним міжособистісним комунікаціям.

Висновки. Отже, як бачимо, напрями кадрової безпеки утворюють чітку і взаємопов'язану систему, функціонування кожного елементу якої безпосередньо впливає на економічну діяльність підприємства, забезпечуючи умови забезпечення соціально-економічної безпеки. Для досягнення найбільш високого рівня соціально-економічної та кадрової безпеки підприємство має проводити ефективну роботу із забезпечення максимального ступеня захисту основних функціональних частин, які входять до нього. Це стане запорукою добробуту будь-якого підприємства, вплине на розвиток галузі, регіону та держави.

З метою підвищення соціально-економічного розвитку держави необхідно розробити дієву та ефективну соціальну політику щодо збалансування розвитку суспільства, забезпечення стабільності державного управління, соціального захисту населення, створення умов для

покращення життєвого рівня інвалідів, регулювання соціально-економічних умов життя суспільства, мінімізації ризиків впливу ринкових відносин на рівень життя населення. Отже, соціально-економічна безпека є соціально-економічним феноменом у процесі урегулювання конфліктних ситуацій: на макрорівні – суперечностей існуючої реальності та потреб населення (соціальних груп, спільнот, окремих верств населення, особистості); на мікрорівні – суперечностей матеріального забезпечення (доходів, зарплати) і розвитку підприємства та забезпечення необхідних потреб для існування працівника і його родини.

І на мікрорівні, і на рівні держави має бути розроблена комплексна система забезпечення соціально-економічної безпеки, яка враховуватиме рівень та якість життя населення, соціальні виплати та основну заробітну плату, а механізм забезпечення соціально-економічної безпеки охоплюватиме інструментарій підвищення соціальних стандартів, економічного забезпечення, створення нових робочих місць, надання адресних соціальних виплат, створення накопичувальних пенсійних фондів, державне регулювання соціального захисту населення та системи попередження соціально-економічних ризиків і загроз.

1. Базилюк В. Інституційна складова забезпечення системи економічної безпеки / В. Базилюк // Економічна безпека держави та суб'єктів підприємницької діяльності в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення: мат. Всеукраїн. наук.-практ. інтернет-конф. (15–16 травня 2014 р., м. Львів) / упоряд. А. М. Штангрет; редкол.: О. І. Амоша, К. Б. Волощук, О. І. Лайко та ін. – Львів: Укр. акад. друкарства, 2014. – С. 8. – 152 с.

2. Бульба В. Г. Історико-компаративний аналіз трансформації соціальних функцій держави в Німеччині кінця ХХ ст. / В. Г. Бульба // Теорія та практика державного управління. – 2011. – № 2. – С. 381–388.

3. Носова О. В. Національна економіка: підручник / О. В. Носова, М. М. Кім, С. Д. Сворах та ін.; за ред. О. В. Носової. – К.: ЦУЛ, 2013. – 512 с.

4. Луцанець М. Економічна безпека держави: чинники, що впливають на стан економічної безпеки / М. Луцанець // Економічна безпека держави та суб'єктів підприємницької діяльності в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення: мат. Всеукраїн. наук.-практ. інтернет-конф. (15–16 травня 2014 р., м. Львів) / упоряд. А. М. Штангрет; редкол.: О. І. Амоша, К. Б. Волощук, О. І. Лайко та ін. – Львів: Укр. акад. друкарства, 2014. – С. 81–84.

5. Покропивний С. Ф. Економіка підприємства: підручник / С. Ф. Покропивний; за заг. ред. С. Ф. Покропивного. – К.: КНЕУ, 2001. – 528 с.

6. Користін О. Є. Економічна безпека. Національні економічні інтереси та загрози економічній безпеці України / О. Є. Користін [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/15290527/ekonomika/natsionalni_ekonomichni_interesi_zagrozi_ekonomichnyi_bezpetsi_ukrayini

7. Гапоненко В. Ф. Экономическая безопасность предприятий. Подходы и принципы / В. Ф. Гапоненко, А. Л. Беспалько, А. С. Власков. – М.: Ось-89, 2007. – 208 с.

8. Тищенко В. В. Фінансова стійкість підприємства як результат функціонування його системи економічної безпеки (на прикладі м'ясопереробних підприємств): автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. екон. наук: спец. 21.04.02 / В. В. Тищенко. – Черкаси: ЧНУ ім. Богдана Хмельницького. – 19 с.

9. Штамбург Н. В. Складові економічної безпеки підприємства / Н. В. Штамбург // Наука молода. – 2011. – № 1 (4). – С. 490–496.

10. Чередниченко Н. В. Кадрова безпека як складова частина економічної безпеки підприємства / Н. В. Чередниченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/8570/1/579.doc>

Живко З. Б., Сліпа О. З., Вольных А. И. Обеспечение социально-экономической безопасности государства посредством кадровой безопасности предприятия

Исследованы особенности социально-экономической безопасности государства и конкретного предприятия с позиции целого и его составной части. Акцентировано на отлаженное и эффективное взаимодействие всех составляющих частей социально-экономической безопасности (СЭБ) государства посредством обеспечения СЭБ предприятия, которые зависят от кадрового потенциала, влияющего на все аспекты их жизнедеятельности. Предложен алгоритм оценки СЭБ предприятия.

Ключевые слова: *социально-экономическая безопасность государства, социально-экономическая безопасность предприятия, защита персонала, социальная защита, кадровая безопасность.*

Zhyvko Z. B., Slipa O. Z., Volnyh A. I. Socio-economic security through the prism personnel security enterprise

In the article the features of social and economic security and individual enterprise. We see the state and the company as a whole and parts. We have focused on well-functioning and efficient interaction of all components of socio-economic security (SES) state.

Showed relationship between economic development and state enterprises. Explored the impact on the economic security of human capacity. Identified the main priorities influence on personnel security. We proposed algorithm for evaluating SES company.

As at the micro level and at the level of the state should be developed complex system of socio-economic security. The system should take into account the level and quality of life, social benefits and basic salary.

The mechanism for social and economic security should include a toolkit of increase of social standards of economic security, job creation, provision of targeted social benefits, creating a cumulative pension funds, government regulation of social protection and warning system of social and economic risks and threats.

Key words: *socio-economic security, social and economic security, the protection of personnel, social security, personnel security.*

Стаття надійшла 14 грудня 2015 р.